

Związki i organizacje nauczycielskie w okresie PRL-u

red. Piotr Gołdyn

POZNAŃ – KALISZ 2017

Recenzja:

prof. nadzw. dr hab. Joanna Król (Uniwersytet Szczeciński)

Rada wydawnicza:

dr Radosław Nawrocki – przewodniczący

prof. UAM dr hab. Piotr Gołdyn, prof. UAM dr hab. Maciej Guźniczak, prof.

UAM dr hab. Michał Jarnecki, prof. UAM dr hab. Andrzej Pluta, prof. UAM

dr hab. Krzysztof Rottermund, dr Jakub Bielak, dr Joanna Dudek, dr Juliusz

Grzybowski, dr Bartosz Kowalczyk, dr Artur Skweres, dr Agnieszka Waw-

rzyniak, mgr Bartosz Kujawiński

© Copyright: Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM & Autorzy

Korekta: Emilia Gołębiowska-Kulik

Projekt okładki: Gabriela Michalak

Redakcja techniczna: Piotr Bajak

ISBN: 978-83-65512-17-8

Wydawca:

Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Kaliszu

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

62-800 Kalisz, ul. Nowy Świat 28-30

tel. (061) 829 64 20

fax (061) 829 64 21

Druk: Zakład graficzny UAM, ul. Wieniawskiego 1, 61-712 Poznań

Spis treści

Wstęp	5
 AGATA SAMSEL <i>Maria Kolendo (1894-1980) – nauczyciel, dokumentalista, publicysta, społecznik</i>	7
 BARBARA KUTROWSKA <i>Reformowanie systemu oświaty – Związek Nauczycielstwa Polskiego wobec kształcenia i doskonalenia nauczycieli w latach 1949-1989</i>	23
 MIKOŁAJ BRENK <i>Związek Nauczycielstwa Polskiego w Okręgu Poznańskim wobec nowej rzeczywistości politycznej (lata 1945-1955). Przyczynek do badań</i>	33
 URSZULA WRÓBLEWSKA <i>„Poczucie zasłużonej dumy” propagowane na łamach pierwszego w Polsce Ludowej Kalendarza Nauczyciela Związkowca na rok szkolny 1955/1956</i>	45
 EDYTA KAHL-ŁUCZYŃSKA <i>Związkowa aktywność wspierająca wypoczynek, turystykę i rekreację nauczycieli w latach 60. XX wieku</i>	59
 MARIA RADZISZEWSKA <i>Warmiński oddział Towarzystwa Nauczycieli Polskich w Niemczech i aktywność jego działaczy po II wojnie światowej</i>	77
 ANITA SUCHOWIECKA <i>Nauczyciele szkół zawodowych na Warmii i Mazurach w latach 1945-1948</i>	91
 LIDIA BURZYŃSKA-WENTLAND <i>PZPR i jej wpływ na życie szkoły we wspomnieniach nauczycieli okresu PRL-u</i>	101

Związek Nauczycielstwa Polskiego w Okręgu Poznańskim wobec nowej rzeczywistości politycznej (lata 1945-1955). Przyczynek do badań

Mikołaj Brenk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przedmiotem pracy jest Związek Nauczycielstwa Polskiego w Okręgu Poznańskim, a dokładniejszej analizie poddane zostały postawy przyjmowane przez działaczy związkowych w związku z postępującymi w latach powojennych przemianami ustrojowymi. Artykuł ma na celu ukazanie zmian w deklaracjach ideologicznych dokonujących się w strukturach ZNP od 1945 roku. Za datę graniczną badań obrano rok 1955, gdyż rozpoczęta w roku kolejnym 1956, odwilż gomułkowska była dla przedmiotowego aspektu momentem przełomowym – niewątpliwie również wartym zbadania. Ponadto zaprezentowane zostały przykłady realizowania „nowej” ideologii na różnych poziomach działalności Związku.

Materiał źródłowy pracy stanowią zachowane materiały archiwalne ZNP Okręgu Poznańskiego, będące w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu, głównie w postaci protokołów z zebrań i spotkań, a także dotyczące działalności Zarządu Okręgu, Oddziału Grodzkiego, niektórych oddziałów powiatowych ówczesnego województwa poznańskiego oraz wybranych oddziałów zakładowych. Ponadto wykorzystane zostały publikacje działaczy związkowych (sprawujących wówczas władzę w jego strukturach) wydane do roku 1989, których fragmenty stanowią swoisty komentarz, interpretację i wyjaśnienie niektórych wątków.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku podjęto starania na rzecz przywrócenia aktywności Związku Nauczycielstwa Polskiego. Reaktywowanie Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce nastąpiło już dwa dni po zakończeniu okupacji hitlerowskiej w Poznaniu. Pierwsze zebranie działaczy związkowych odbyło się 25 lutego 1945 roku w sali byłego Kasyna Oficerskiego przy ul. Bukowskiej, wzięło w nim udział około 200 osób. Prezesem nowopowołanego Zarządu Okręgu został Wawrzyniec Galant, a od maja funkcję prezesa objął Michał Kopeć – pełniący już tę funkcję przed wojną¹. Także w pozostałych miastach Wielkopolski nauczyciele organizowali zebrania w celu odbudowy struktur związkowych. Liczba członków ZNP w województwie poznańskim systematycznie rosła – w 1945 roku było 5,5 tysiąca członków, a w 1955 roku blisko 18 tysięcy².

Obejmujące w tym czasie władzę w Polsce partie (tworzące tak zwany Blok Demokratyczny: PPR, PPS, SD, SL) dążyły do podporządkowania sobie organizacji społecznych – w tym także ZNP. Początkowo ich zabiegi o posiadanie wpływów w strukturach ZNP, czy nawiązania ściślejszej współpracy, toczyły się na marginesie działalności Związku.

W pierwszych latach po wojnie tematy związane z kwestiami ideologicznymi zeszły wręcz na boczny tor działalności ZNP. Dużo bardziej starano się odwoływać do tradycji przedwojennych, z dystansem podchodzono do spraw politycznych, nie zachwycano się nowymi zasadami ustrojowymi, które w praktyce nie dawały ani wyższych pensji, ani lepszych warunków pracy dla nauczycieli. Właśnie poważne braki na gruncie socjalno-bytowym stały się problemem, który zdaniem działaczy ZNP władze winny rozwiązać w trybie pilnym.

Na zebraniu plenarnym Oddziału Grodzkiego poznańskiego ZNP w dn. 23 września 1945 r. wskazywano na krytyczne położenie, w jakim znaleźli się nauczyciele – była mowa wręcz o głodowych pensjach i możliwościach rychłej tragedii:

przy obecnym stanie odżywiania [nauczycieli] niedaleki jest dzień, w którym zabraknie nam sił do pracy, w którym przekroczymy granice wytrzymałości fizycznej i mimo najlepszych chęci pracować nie będziemy mogli³.

¹ M. Roguszcza, *Rozwój organizacyjny ZNP w Wielkopolsce w okresie XVI-lecia Polski Ludowej*, [w:] *Związek Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1920-1961*, red. W. Ochmański, Poznań 1963, s. 121.

² Tamże, s. 122, 123.

³ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej APP), Zespół: Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarząd Oddziału Miejskiego w Poznaniu (dalej: ZNP ZOMP), sygn. 8, Protokół z plenarnego zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP, 23 września 1945 r., k. 2.

Na tym samym zebraniu wskazywano, że wobec trudnej sytuacji materialnej, kwestie ideologiczne nie będą w ogóle przedmiotem prac bieżących ZNP⁴.

Zachowane dokumenty z późniejszych miesięcy także świadczą o chęci pozostania ZNP organizacją możliwie zdystansowaną od wpływów partyjnych – przemawiają za tym choćby słowa wiceprezesa zarządu głównego Kazimierza Maja na walnym Zjeździe ZNP w Bytomiu (25-28 listopada 1945 r.), stwierdzającego, iż

Związek Nauczycielstwa Polskiego nie może być i nie będzie upartyjniony, to znaczy nie pójdzie pod kontrolę tej czy innej partii politycznej⁵.

Podobny opór środowiska ZNP budziła chęć bezkrytycznego adaptowania do polskich szkół pedagogiki radzieckiej – dosadnie podsumował te działania w czasie jednego z zebrań Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu ówczesny prorektor, a późniejszy rektor UAM prof. Stefan Błachowski, wskazując na niebezpieczeństwo maksymalizacji wymagań, które uosabia stachanowiec:

W Rosji są nawet pomniki stachanowców, ale to jest dowodem, że są oni nieliczni. Jest to rekordomania pracy. Dla nas stachanowiec nie jest ideałem, bo gdyby wszyscy tak pracowali, to substancja biologiczna narodu wnet by się wyczerpała.

W czasie tej samej dyskusji były wspomniane także takie wzorce, z których warto korzystać – wśród nich angielski gentleman, ideały Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz polski dorobek szlachecko-mieszczański⁶. Powyższe zestawienie ideałów w sposób wyraźny kontrastuje z ideologią komunistyczną, która od 1947 roku właśnie te wzorce będzie piętnować, ukazując płynące z nich zagrożenie dla prawidłowego kształtowania człowieka socjalizmu.

Obojętność środowiska nauczycielskiego wobec partii politycznych była wyrażana jeszcze w listopadzie 1946 roku, co jeden z zaangażowanych partyjnie przedstawicieli Związku uznał wręcz za uchybienie:

Nauczycielstwo w Poznaniu nie szuka pomocy i poparcia w PPS, jest do PPS obojętne i z tego powodu Polska Partia Socjalistyczna ma żal do nauczycielstwa Poznańskiego⁷.

⁴ Tamże, k. 3-4.

⁵ ZNP ZOMP, sygn. 8, Protokół z zebrania plenarnego Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 16 grudnia 1945 r., k. 8.

⁶ ZNP ZOMP, sygn. 8, Protokół z zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 24 lutego 1946 r., k. 15.

⁷ ZNP ZOMP, sygn. 8, Protokół z zebrania plenarnego Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 24 listopada 1946 r., k. 21.

W latach 1945-1946 poznański ZNP posiadał jeszcze spory zapal w rozwiązywaniu rozmaitych problemów szkół i nauczycieli, nawet w otwartej konfrontacji z władzami państwowymi. Do tego typu działań należały telegramy wysyłane do Ministra Oświaty, w których nauczyciele miasta Poznania skarżą się na nieterminowe wypłacanie poborów⁸. Ponadto – wobec trudnej sytuacji materialnej – powołano w maju 1946 roku Nadzwyczajny Komitet do walki o poprawę bytu mas nauczycielskich (zwany też roboczo Komitetem do walki o poprawę bytu nauczycielstwa), którego celem miało być organizowanie działań protestacyjnych, obejmujących także wstrzymanie się od pracy. Zarząd Komitetu liczył siedem osób, reprezentujących różne typy szkół⁹, na pierwszym swoim posiedzeniu wystosował do Zarządu Głównego ZNP ostrą rezolucję, która początkowo pozostała bez odpowiedzi. Gdy poznański Komitet ponaglił Zarząd Główny – żądając odpowiedzi. Wówczas przewodniczący Wydziału Organizacyjnego Zarządu Głównego ZNP Michał Kopeć przywiózł otrzymaną rezolucję osobiście, mówiąc, że Zarząd czuje się jej tonem i treścią dotknięty. W Poznaniu jednak tejsze rezolucji nie chciano z powrotem przyjąć¹⁰.

Okres dużej autonomii Związku Nauczycielstwa Polskiego skończył się wraz z końcem 1946 roku. O odejściu od dawnych ideałów i zwróceniu się ku nowej rzeczywistości społeczno-politycznej pisała później – na początku lat sześćdziesiątych – Maria Roguszcza, sekretarz Zarządu Okręgu ZNP Poznań:

ZNP stał się terenem walki sił postępowych przeciw elementom reakcyjnym i klerykalnym. Zakorzenione u niektórych członków ZNP przeżytki przeszłości, przesady i fideistyczne poglądy utrudniały kształtowanie właściwego oblicza ideowo-politycznego naszej organizacji. Stopniowo lecz systematycznie dokonywały się głębokie przemiany w tej dziedzinie, umożliwiając twórcze współdziałanie ZNP w budowie fundamentów socjalizmu¹¹.

Znaczącą przemianę w postawach członków ZNP wobec władzy państwowej przyniósł rok 1947. Zmiany te wynikały z przejmowania władzy przez komunistów, co łączyło się m.in. ze sfałszowanymi wyborami do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947r. oraz wyborem na prezydenta RP Bolesława Bieruta (5 lutego 1947r.).

⁸ ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 12 grudnia 1945 r., k. 23.

⁹ ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z zebrania plenarnego Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 12 maja 1946 r., k. 34.

¹⁰ ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 6 września 1946 r., k. 40.

¹¹ M. Roguszcza, *Rozwój organizacyjny...*, s. 123.

Wybory do Sejmu związane były z ogólnymi naciskami na działaczy związkowych, mającymi wymusić określoną postawę polityczną. Na ponad tydzień przed dniem wyborów na posiedzenie zarządu Oddziału Grodzkiego przybył prezes okręgu poznańskiego ZNP Edward Eisbrenner, informując o deklaracji Zarządu Głównego ZNP, który poparł deklarację Centralnej Komisji Związków Zawodowych popierającą tzw. blok demokratyczny¹². Na zwyczajnym poparciu jednak nie poprzestawano – gdyż poznańska CKZZ żądała, by nauczycieli przymusić do głosowania jawnego, zwartymi grupami, pod „opieką” mężów zaufania, na co się nie godzono¹³.

Z kolei reakcją na wybór Bolesława Bieruta było zwołanie w dniu następnym nadzwyczajnego zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu w celu złożenia wyrazów „czci i hołdu” dla nowo wybranego prezydenta i jednoznacznego potępienia mrzonek „tzw. opozycji, która inaczej chciała budować nową Polskę¹⁴”. Zebranie zwołano na wniosek kuratora okręgu szkolnego poznańskiego¹⁵.

Podczas wyborów nowych władz zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, co miało miejsce 30 listopada 1947, prelegenci jednoznacznie identyfikowali się z ideałami socjalistycznymi, natomiast inne postawy były negowane, nawet starano się wykazywać niewłaściwe zachowania z lat minionych (na przykład niejasne stanowisko podczas wspomnianego zjazdu ZNP w Bytomiu w roku 1945). Prezes Zarządu Głównego ZNP Kazimierz Maj w referacie poprzedzającym głosowanie wskazywał, że „idea wolności sumienia, braterstwa i równości społecznej to nasza ewangelia¹⁶”.

Wybory władz zarządu miały zademonstrować poparcie dla władzy ludowej i tak się stało – poza małym zgrzytem, jakim była odmowa głosowania poprzez aklamację (zaproponowana przez prezesa okręgu Edwarda Eisbrennera). Niemalże wszyscy członkowie nowych władz grodzkich ZNP w Poznaniu przynależeli do partii bloku demokratycznego współtworzących ówczesny rząd komunistyczny. Na sześciu członków Zarządu po dwóch

¹² ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z posiedzenia Zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 3 stycznia 1947 r., k. 47.

¹³ ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z zebrania Zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 7 lutego 1947 r., k. 51.

¹⁴ ZNP ZOMP, sygn. 8, Protokół z nadzwyczajnego uroczystego zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP z Poznaniu, 6 lutego 1947 r., k. 29.

¹⁵ ZNP ZOMP, sygn. 10, Protokół z zebrania Zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 7 lutego 1947 r., k. 51.

¹⁶ ZNP ZOMP, sygn. 6, Protokół z Walnego Zebrania Oddziału Grodzkiego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Poznaniu, 30 listopada 1947 r., k. 2.

było z PPR i PPS, jeden z SD, jeden bezpartyjny. Prezesem zarządu został członek PPS Tadeusz Klanowski, który dziękując delegatom obiecał „nadać związkowi właściwe oblicze polityczne”. Podobny parytet partyjny był widoczny w wynikach wyborów do pozostałych organów oraz na delegatów na zjazdy mające wybrać nowe władze ZNP wyższego szczebla¹⁷. Zakończenie zebrania także uwidaczniało zmniejszenie dystansu do władz politycznych – tuż przed odśpiewaniem końcowej „Roty” odczytano oficjalny telegram nadany do prezydenta Bieruta.

Wybory władz ZNP w mniejszych miastach także oddawały podobne tendencje – stanowiska obejmowały przede wszystkim osoby należące do partii będących u władzy. Na przykład w Gostyniu na walnym zebraniu w dn. 13 listopada 1947 r. powołano sześćosobowy Zarząd Oddziału, z czego trzy osoby przynależały do PPR, dwie do PPS, a jedna była bezpartyjna¹⁸. W Pleszewie po listopadowych wyborach na 9 członków 5 przynależało do partii Bloku, 4 było bezpartyjnych¹⁹. Natomiast po wyborach w styczniu 1948 roku w zarządzie Oddziału Powiatowego ZNP w Ostrowie Wielkopolskim na dwudziestu trzech członków tylko czterech nie deklarowało przynależności partyjnej, a pozostali należeli do partii Bloku Demokratycznego (PPS, PPR, SD SL)²⁰.

Powyższe dane liczbowe oddające wyniki wyborów, mimo monotonna, sprawozdawczego zapisu, wskazują także na postępujący z każdym kolejnym miesiącem wyraźny wzrost wybieralności osób należących do partii będących u władzy. Bo oto dane z dwóch kolejnych miesięcy wskazują, że członek ZNP nie należący do partii bloku był praktycznie niewybieralny na stanowiska. Po wyborach w dn. 25 lutego 1948 do Zarządu Okręgu Poznańskiego na 13 członków wszyscy przynależeli do partii politycznych, z czego tylko jeden był członkiem PSL, a pozostali należeli do partii Bloku²¹. Tydzień później odbyły się wybory w Chodzieży (3 marca 1948 r.) i wykazały już pełne poparcie dla ugrupowań Bloku demokratycznego –

¹⁷ Tamże, k. 4-6.

¹⁸ APP, Zespół: Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Poznaniu (dalej WRZZP) sygn. 354, Protokół z dokonanej lustracji Zarządu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego Oddział Powiatowy w Gostyniu, 18 lutego 1948 r., k. 7.

¹⁹ WRZZP, sygn. 354, Protokół lustracji koła Związku Nauczycielstwa Polskiego w Pleszewie, 20 lutego 1948 r., k. 8.

²⁰ WRZZP, sygn. 354, Skład Zarządu Oddziału Powiatowego ZNP w Ostrowie, 10 stycznia 1948 r., k. 6.

²¹ WRZZP, sygn. 354, Spis nowowybranego Zarządu Okręgu Poznańskiego Związku Nauczycielstwa Polskiego, 27 lutego 1948 r., k. 9.

na 10 członków zarządu wszyscy byli z tych partii²². Podobnie było po wyborach z 4 marca 1948 w Czarnkowie – na 6 członków wszyscy z partii Bloku²³.

Od 1948 demonstrowanie poparcia dla władzy przez struktury terenowe ZNP w Wielkopolsce stało się jeszcze bardzo wyraziste. Wtedy to też rozpoczęto zwyczaj podawania w sprawozdaniach przynależności partyjnej członków funkcyjnych ZNP, co umożliwia oddanie przynależności politycznej poszczególnych osób. Protokoły lustracyjne z oddziałów terenowych Związku ze stycznia 1948 roku akcentują wszelkie przejawy wyrażania tego poparcia – na przykład Oddział Powiatowy ZNP Leszno informuje, że w wyborach do sejmiku z 1947 roku

1 członek był przewodniczącym Bloku Stronnictw Demokratycznych Okręgu,
1 członek był przewodniczącym Bloku Stronnictw Demokratycznych na powiat Leszczyński

oraz że:

Powzięto uchwałę jednogłośnie za głosowaniem w Bloku, rozplakatowano ją publicznie²⁴.

Z pewnością jednoznaczny, bezrefleksyjny przekaz ideologiczny Związku nie byłby możliwy, gdyby nie wcześniejsze działania wewnątrz środowiska nauczycielskiego mające na celu napiętnowanie osób wykazujących odmienne poglądy. Oprócz przytoczonych wyżej przykładów eliminowania z władz ZNP osób spoza partii, miały miejsce przypadki wykluczania (lub groźby takiego działania) wobec osób mogących stanowić opozycję. Stąd też czyniono kolejne kroki ku tzw. „demokratyzacji” Związku – w sprawozdaniu z listopada 1948 roku, pisanym dla Okręgowej Komisji Związków Zawodowych, jest mowa o „oczyszczeniu szeregów związkowych w naszym Okręgu z elementów nieodpowiednich²⁵.” Dosadny przykład takich działań zachował się w dokumentach wytworzonych w strukturach nauczycielskich w Gnieźnie w 1948 roku. W protokole z listopadowego zebrania Koła Nauczycielskiego PPS w Gnieźnie możemy przeczytać, o przystąpieniu do

²² WRZZP, sygn. 354, Protokół lustracji koła Związku Nauczycielstwa Polskiego w Chodzieży, 3 marca 1948 r., k. 10.

²³ WRZZP, sygn. 354, Protokół lustracji Zarządu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Czarnkowie, 4 marca 1948 r., k. 11.

²⁴ WRZZP, sygn. 354, Sprawozdanie z działalności Oddziału Powiatowego ZNP w Lesznie, 5 stycznia 1948, k. 1.

²⁵ WRZZP, sygn. 354, Sprawozdanie Zarządu Okręgu Poznańskiego ZNP z wykonania zadań poleconych na odpowiadanie z dn. 23 października 1948 r., 30 listopada 1948 r., k. 19.

odczyszczenia naszych szeregów z elementu obcego i szkodliwego naszemu ustrojowi partyjnemu, elementu, który na wypadek znalezienia się w przyszłej zjednoczonej partii działałby destrukcyjnie i hamująco w pochodzie ku socjalizmowi²⁶.

Z protokołu zebrania wynika, że część oskarżonych (bo tak ich nazwano) próbowała się bronić przed stawianymi im zarzutami – które w ówczesnej sytuacji politycznej były dość poważne: „wrogi stosunek do ZSRR i PPR”, „klasowo obcy i nieprzychylny robotnikom”, „opozycjonista wrogo nastawiony do połączenia partij robotniczych²⁷”. Ostatecznie kilku działaczy wybrzucono, kilkunastu mimo takich prób udało się zrehabilitować.

Na poziomie ogólnopolskich struktur ZNP ważną rolę odegrały dwa wydarzenia, mające miejsce w roku powstania PZPR. Ugruntowały one jednoznaczny przekaz ideologiczny Związku. W dniach 24-26 maja 1948 r. odbył się w Poznaniu II Zjazd Delegatów ZNP, na którym Związek deklarował „gotowość walki o zwycięstwo idei demokracji ludowej”. Z kolei poszerzone plenum Zarządu Głównego ZNP obradujące w dniach 7-9 października 1948 roku za pierwszoplanową uznało

sprawę upolitycznienia nauczycielstwa oraz konkretyzację zadań w walce o szkołę socjalistyczną,

a także

uzbrojenia nauczycielstwa w nową teorię pedagogiczną, będącą konsekwentnym wyrazem myśli marksistowskiej²⁸.

Ówczesny prezes ZNP (1964-1972) Marian Walczak w dwadzieścia lat po tych wydarzeniach wskazywał, że miała miejsce wówczas także zintensyfikowana „walka” o świeckość szkoły, skupiona na wspólnych działaniach partii politycznych i związków zawodowych na rzecz osłabienia pozycji duchowieństwa w szkołach²⁹.

Mający miejsce w grudniu 1948 roku Kongres Zjednoczeniowy PPR i PPS był kolejną okazją do demonstrowania poparcia dla władzy przez związkowców.

²⁶ APP, Zespół: Miejski Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Gnieźnie, sygn. 9, Protokół z zebrania Koła Nauczycielskiego PPS w Gnieźnie, 7 listopada 1948 r., k. 104.

²⁷ Tamże, k. 103.

²⁸ M. Walczak, *ZNP wczoraj i dziś*, Warszawa 1968, s. 49-50; Zob. E. Kahl, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w procesie przygotowania nauczycieli do zadań wychowawczych w Polsce po II wojnie światowej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2014, nr 2, s. 47.

²⁹ M. Walczak, *ZNP wczoraj...*, s. 50.

Przykładem jest list gratulacyjny do prezydium Kongresu wystosowany przez Zarząd Oddziału Powiatowego ZNP w Gnieźnie, w którym członkowie deklarują:

- 1) wychowanie młodzieży w duchu socjalizmu, marksizmu-leninizmu,
- 2) współpracę w realizowaniu spółdzielczości produkcyjnej na wsi
- 3) wzmocnić współpracę z Z.M.P. i Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą na polu upowszechniania oświaty i kultury oraz szerzenia idei socjalizmu rewolucyjnego i przyjaźni ze Związkiem Radzieckim³⁰.

Zaznaczone powyżej deklaracje o zintensyfikowanej indoktrynacji młodzieży w duchu komunizmu miały także swój wymiar praktyczny – jednakże nie zawsze budził on zachwyt nauczycieli. Niektórzy działacze związkowi nawet podnosili sprawę nadmiernego obciążenia pracą, podkreślając, że akademie i uroczystości co prawda wychowują młodzież, jednakże odbywa się to kosztem nauki. Narzekano także na nadmierne przeciążenie sprawozdawczością i postulowano by się

dało to i owo skrócić, aby było mniej gadania, a więcej produktywniej pracy dla dobra Polski Ludowej³¹.

Z poparciem idei socjalistycznych wiązało się także wcielanie w życie niektórych bolszewickich zasad – m.in. współzawodnictwa pracy, o którym w listopadzie 1948 roku pisano w jednym ze sprawozdań, że jest czymś zupełnie nowym dla ZNP. Zewnętrznym bodźcem dla nauczycieli okręgu poznańskiego miało być wezwanie do podjęcia rywalizacji płynące z sąsiedniego Okręgu Dolnośląskiego ZNP³².

Także wzorzec kobiety pracującej zaczął być upowszechniany w ramach ZNP – związane to było z rozpoczęciem prac Referatu Kobięcego ZNP (o pełnej nazwie: Referat Pracy Społecznej Koleżanek) z początkiem 1949 roku. Jego członkiniami było 7850 par, z czego 423 piastowały stanowiska kierownicze, 41 zasiadało w Radach Narodowych (gminnych i powiatowych), a 2660 należało do Ligi Kobiet³³. Referat Kobięcy przejmował część

³⁰ APP, Zespół Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej w Gnieźnie, sygn. 18, List gratulacyjny Zarządu Powiatowego ZNP w Gnieźnie do Prezydium Kongresu Zjednoczeniowego Partii Robotniczych w Warszawie, 15 grudnia 1948 r., k. 52.

³¹ ZNP ZOMP, sygn. 7, Protokół z Walnego Zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 23 kwietnia 1950 r., k. 103.

³² WRZZP, sygn. 354, Sprawozdanie Zarządu Okręgu Poznańskiego ZNP z wykonania zadań poleconych na odprawie..., k. 18.

³³ Dane z czerwca 1949 r. WRZZP, sygn. 355, Sprawozdanie z działalności Referatu Pracy społecznej Koleżanek przy Zarządzie Okręgu ZNP, 23 czerwca 1949 r., k. 3.

zadań socjalnych Związku – opiekę nad wdowami, sierotami po nauczycielach, ciężarnymi, koloniami dla dzieci nauczycielskich³⁴. Referat organizował także konferencje i zebrania dla swoich aktywistek, ponadto jego przedstawicielki głosiły referaty podczas zebrań oddziałów ZNP, kongresów i świąt (Dnia Kobiet, Święta Pracy)³⁵. Przykładowe tematy referatów znajdziemy przy okazji jednego ze sprawozdań z obchodu Międzynarodowego Dnia Kobiet w dniu 8 marca 1950 roku: *Rola kobiety-nauczycielki w społeczeństwie demokratycznym, Nadzieja Krupska – wielki bojownik o wychowanie nowego człowieka, Udział kobiet w walce o trwały pokój*. We wspomnianym sprawozdaniu z Dnia Kobiet jest także mowa o czterech głównych postulatach dla dalszej pracy członkiń ZNP – dwa z nich dotyczą kwestii związanych z edukacją dzieci (praca nad zmniejszeniem drugoroczności oraz likwidacja analfabetyzmu), natomiast pozostałe dwa mają już charakter ściśle ideologiczny:

podniesienie poziomu ideologicznego nauczycielek przez pilne uczęszczanie na zebrania samokształceniowe w ZOZ. i MOZ; wciągnięcie jak największej liczby koleżanek do prac w organizacjach społecznych i młodzieżowych, a przede wszystkim do Ligi Kobiet³⁶.

Przynależność do tej organizacji (LK) miała łączyć w sobie dwa socjalistyczne ideały: kobiety pracujące i kobiety aktywistki, o czym na Walnym Zebraniu Oddziału Grodzkiego w Poznaniu w 1950 roku przypominała jedna z działaczek:

Świadoma swej roli wychowawczej mas – kobieta-nauczycielka, mimo obowiązków służbowych i rodzinnych, tak układa swój rozkład zajęć, że znajduje czas na uaktywnienie siebie i swoich koleżanek – niosąc ofiarnie swój wkład w odbudowę kraju i walcząc o trwały pokój³⁷.

Sprawy ideologiczne były obecne także na najniższym szczeblu ZNP, co jest widoczne m.in. w zachowanych protokołach z zebrań Międzyzakładowych Organizacji Związkowych przy poznańskich przedszkolach z Jeżyc. Przebieg spotkań był mocno nasycony treściami propagandowymi. W czasie jednego z takich zebrań – w lutym 1951 roku – poza sprawami organizacyjnymi: odczytano prasówkę (poświęconą zagadnieniom planu 6-letniego,

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ WRZZP, sygn. 355, Sprawozdanie Referatu Pracy Społecznej Koleżanek przy Zarządzie Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego w Poznaniu z obchodu Międzynarodowego Dnia Kobiet w dniu 8 marca, [1950 r.], k. 13.

³⁷ ZNP ZOMP, sygn. 7, Protokół z Walnego Zebrania Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu, 23 kwietnia 1950 r., k. 102.

walce wyzwolenczej ludu koreańskiego oraz procesowi Wolbromskiemu), przeprowadzono kształcenie ideologiczne (dotyczyło formacji społecznych – w tym socjalizmu i komunizmu, a także znaczenia i zadań planu sześcioletniego), podjęto także jedną sprawę o charakterze pracowniczym (dotyczyła wczasów zakładowych), wprowadzono nową piosenkę pt. „Bałwanek”. Zebranie zakończono socjalistycznym hasłem „Cześć Pracy”³⁸.

Na uwagę zasługuje natomiast niewielka skala przynależności do partii i organizacji socjalistycznych wśród pań przedszkolań z poznańskich struktur ZNP, co ciekawe widoczne jest to także we władzach. Ilustrują to zachowane dokumenty z wynikami wyborów w 1955 roku: w wyborach do Międzyzakładowej Organizacji Związkowej (MOZ) Łazarz – na pięć członkiń nowych władz żadna nie należała do PZPR³⁹; MOZ Śródmieście – podobnie⁴⁰ (choć już na liście członkiń na 20 osób jedna była z PZPR i pięć z ZMP)⁴¹; MOZ Wilda – na 13 pań wszystkie członkinie były bezpartyjne i tak też było we władzach⁴².

W konkluzji należałoby podkreślić, że zmiany w deklaracjach ideologicznych członków ZNP, zwłaszcza tych będących u władzy, dokonywały się wraz z przemianami politycznymi w Polsce i były w pewien sposób koniecznością. Trzeba też dodać, że opisane w pracy deklaracje Związkowców, zwłaszcza po 1947 roku, to jedynie oficjalne popieranie władzy i jej działań – wyrażane w pismach i protokołach – gdyż postawy z pierwszych lat po wojnie, a także rzeczywista przynależność do partii jedynie części środowiska ZNP wskazują na szereg osób o odmiennych poglądach, które z przyczyn pragmatycznych raczej nie były skore do demonstrowania swych postaw.

³⁸ ZNP ZOMP, sygn. 72, Protokół z zebrania MOZ dzielnica Jeżyce, [luty 1951 r.], k. 1-2.

³⁹ ZNP ZOMP, sygn. 72, Protokół zebrania sprawozdawczo-wyborczego zakładowej organizacji związkowej dzielnica Łazarz, 10 lutego 1955 r., k. 20.

⁴⁰ ZNP ZOMP, sygn. 72, Dane osobowe o nowowybranych władzach oddziałowej, zakładowej organizacji związkowej, [1955 r.], k. 25.

⁴¹ ZNP ZOMP, sygn. 72, Lista członków międzyzakładowej organizacji związkowej wychowawczyń przedszkoli – Śródmieście, [24 stycznia 1955 r.], k. 28.

⁴² ZNP ZOMP, sygn. 72, Lista członków międzyzakładowej organizacji związkowej wychowawczyń przedszkoli PKP [nazwy nieczytelne, 1955 r.], k. 31; Dane osobowe o nowowybranych władzach oddziałowej, zakładowej organizacji związkowej, [1955 r.], k. 33.